

Håkan Blomqvist

Från ”inte en man – inte ett öre” till höjd soldatlön

Ur [Tidsignal nr 12](#) 2014 (Tema: Krig och fred)

”Ned med vapnen!”, ”Vägra döda!”, ”Inte en man, inte ett öre åt militarismen!” En gång utgjorde antimilitarismen en central del av arbetarrörelsens ideologiska utrustning och politiska program. Att arbetarklassen skulle bekämpa nationalism och krig var självklart. Både militära värvningar och den allmänna värnplikten som infördes i många europeiska stater under det sena 1800-talet betraktades som verktyg i de härskande klassernas händer, liksom officerskåren med sina aristokratiska rötter. Det var militär som återkommande kallades ut mot strejkande och demonstrerande arbetare i 1800-talets Europa och USA, inte sällan med massakrer som följd.

Det allmänna motståndet och avskyn från arbetarhåll mot det borgerliga samhällets nationalism och militärmakt betydde emellertid inte någon enighet om hur arbetarrörelsen skulle ställa sig till nationen och det nationella försvaret.

Den moderna nationalstaten och nationalismen hade på idéplanet rötter i den franska revolutionens medborgarideal. Revolutionen hade lanserat den allmänna värnplikten där varje, manlig, medborgares plikt var att försvara republiken. De medborgerliga rättigheterna krävde också medborgerliga skyldigheter. 1800-talets revolutionära nationalister, som Garibaldi, rörelse för Italiens enande, förde den traditionen vidare.

Där den moderna arbetarrörelsen ideologiskt växte fram ur radikal liberalism var arvet från den franska revolutionens medborgarideal starkt. Samtidigt framstod de moderna europeiska nationalstaternas nya borgerliga eliter under senare hälften av 1800-talet, knappast som bärare av någon radikal medborgarnationalism.

För arbetarrörelsen framstod krigsmakten som klassförtryckets yttersta våldsgarant. Internationalsocialismen, arbetarklassens organisering över gränserna, var tänkt att utgöra motkraften mot nationalism och krigiska ambitioner. Att den första internationalsocialismen begravdes under de borgerliga truppers massakrering av Pariskommunen 1871 demonstrerade vad de härskande klassernas militära redskap var kapabelt till. Den andra internationalsocialismen grundades 1889 på den erfarenheten och på parollen ”proletärer i alla länder, förena er!” Antimilitarismen var given, men långtifrån enhetlig.

I svensk arbetarrörelse kombinerades den franska revolutionens medborgarideal med de undertrycktas och utestängdas allmänna motstånd mot samhällets överhavsstrukturer. 1889 kantades det svenska socialdemokratiska partiets tillkomst av Bastiljfesten och högtidlig-hållandet av den franska revolutionens hundraårsjubileum. De upproriska medborgarna i vapen till tonerna av Marseljäsen var ett tema inte bara för radikala liberaler under 1860-talets Garibaldi-fester och skarpskytterörelse utan även för den tidiga arbetarrörelsen. Men idén om ”folket i vapen”, inskriven i de första socialdemokratiska partiprogrammen, ställdes i skarp kontrast till den rådande militärapparats rötter i stormaktstidens krigiska traditioner och dess roll som verktyg åt överklassen. Friktionen mellan motståndet mot den rådande krigsmakten och den revolutionära idén om det beväpnade folket, fanns redan i den tidiga svenska arbetarrörelsen.

Unga antimilitarismer

Så tidigt som 1903 – när det Socialistiska ungdomsförbundet splittrades mellan socialdemokratiska så kallade ”ungdemokrater” och de mer anarkistiska ungsocialisterna, (eller ”ung-

hinkarna” som de kallades efter sin förgrundsfigur Hinke Berggren), hade militärfrågan och fosterlandsförsvaret varit ett tvisteämne. Att som ”unghinkarna” agitera för ”krigsvägran” och bojkott av den allmänna värnplikt som införts två år tidigare, var bara verklighetsfrämmande pacifism, menade ungdomdemokraterna.¹ De propagerade istället för folkbeväpningen, dramatiskt uttryckt genom Fabian Månssons artikel ”I-i-i-i gev-ä-är!!!”²

Lagen om allmän värnplikt hade antagits mot arbetarrörelsens protester, rösträttsdemonstranter hade misshandlats av polisuppstånd och tvingats se sina förhoppningar grusade, militär sattes in mot strejkande. Samtidigt hade angreppen mot arbetarrörelsen för bristande fosterländskhet ökat medan befolkningens massor fostrades i det nya nationaltänkandet av skola, stat och den borgerliga kulturen. I ett internationellt klimat av militarisering, hårdnande motsättningar och nationaltankens växande dominans, försökte Månssons appell till folk beväpning förena både klass- och nationsförsvaret ungefär som Hjalmar Branting samtidigt manade arbetarklassen att delta i de liberala frivilliga skytteföreningarna.³

Ungsocialisterna, å andra sidan, förde fram pacifistiska argument mot hela den militära kulturen, som satte ”mordredskap i barnhänder” och utövade andligt förtryck genom kaserndisciplinen. Krig fördömdes som oförenligt med civilisation och kultur. Men det handlade om att ta principiellt avstånd från just statlig och nationalistisk militarisering av arbetarungdomen. Däremot avvisade inte ”unghinkarna” våld i den sociala kampen, i strejker och försvar mot strejkbrytare. För att inte tala om under den sociala revolutionen mot förtryckarna. Några ungsocialister begick också under 1900-talets första årtionde vad vi idag skulle kallat terroristdåd.

Med den första ryska revolutionen 1905 och den svensk-norska unionskrisen samma år radikaliserades även det socialdemokratiska ungdomsförbundets antimilitarism. Men den kombinerades fortfarande med nationella tongångar till en slags patriotisk antimilitarism. Avståndstagande mot både värnplikten och den liberala skytterörelsen kombinerades med en agitation på teman som att folket var den egentliga nationen och överklassen landsförrädare. Det socialdemokratiska ungdomsförbundets ställningstagande för Norges frihet 1905, som exempel, formulerades inte opatriotiskt. Åtalet för landsförräderi mot förbundets ledare Zeth Höglund för fredsmanifestet ”Ned med vapnen” under unionskrisen möttes med argumentet att de var ”Sverges egen framtid och välfärd” och ”ett annat folks rätt att bestämma öfver egna angelägenheter” som, enligt Höglund, stått på spel. Att mana till solidaritet över gränserna var ”den mest fosterländska gärning”.⁴

¹ Karl Fernström *Ungsocialismen. En krönika* Federativs Stockholm 1950, s 87ff. För den revolutionära nationella försvarstankens betydelse i sammanhanget, se Håkan Blomqvist *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen* Carlssons Stockholm 2006, s 105ff

² Det var i *Frams* julinummer 1903 som Månsson under signaturen M-n publicerade artikeln ”I-i-i-i gev-ä-är!! – En man, en tidning, ett gevär.” Artikeln propagerade för att arbetarungdomen borde gå med i frivilliga skytteföreningar så att inte dessa blev ett verktyg för ”en beväpnad öfverklass-dagdrifvareungdom” gentemot den vaknande arbetarungdomen. Det handlade både om att beväpna sig mot ”inre fiender (...) folkets fiender, rikets fiender, ljussläckarne, frihetsförtramparne, samhällsutplundrarne” och mot ”en yttre fiende”. Arbetarklassen skulle, agiterade Månsson, försvara den lilla frihet den hade, ”uppge vår nationella ställning göra vi aldrig, aldrig, lika litet som våra organisationer, så länge en kula och en man finns kvar för att utföra en hämnars blodiga värf. Ett är säkert: att äran, den skola vi berga, om vi än ej kunna berga lifviet, om så kampen står mot yttre eller inre fiender.” För att ingen tvekan skulle råda om varhän skytteövningarna kunde syfta förklarade Månsson att det måste hänga ”ett gevär i hvarje arbetares bostad” utifall att ”vi nödgas dränka privilegierna i de privilegierades blod.”

³ Se artikeln ”En man, en röst, ett gevär!” i *Fram* nr 7, okt 1903 där en artikel av Branting i *Social-Demokraten* återges.

⁴ ”Åtalet mot ’Ned med vapnen’” *Fram* nr 11, nov 1905 s 3. Hur det fosterländska temat återkom i tidskriften samtidigt som agitationen för fred med Norge och dess efterspel pågick, speglas i ”Ett mål. Socialismen” av Z. Höglund *Fram* nr 5, maj 1905 sid 2 med orden: ”Men en stor fosterländsk gärning kunna vi utföra...”. Även i artikeln ”Värnplikt och eröfringsplikt. Några ord till de utomstående” *Fram* ”kongressnummer”nr 6, juni 1905,

Det socialdemokratiska ungdomsförbundet avvisade de anarkistiska parollerna om värnpliktsvägran, istället gällde det, menade förbundet, att arbeta inom militären ”för att omöjliggöra dess användande, som ett den härskande klassens vapen mot arbetarklassen i dennas kamp för frihet” och göra klart för kamraterna i knekttröjan ”att deras ed till fosterlandet förbjuder dem att skjuta ned fosterlandets märg och must.”⁵ Det var inte av likgiltighet för fosterlandet utan av den högsta omsorg om *arbetarnas* fosterland, som militariseringen av ungdomen och de militära rustningarna måste få ett slut.

Sverige skulle aldrig kunna försvara sig militärt mot stormakterna, de växande militäranslagen ruinerade nationen, förvärrade fattigdomen och drev folket från gård och grund. Genom militarismen försvagades, menade förbundet, landets verkliga motståndskraft, det arbetande folket. Endast arbetarklassens växande aktivitet och internationella sammanslutning kunde utgöra den kraft som kunde sätta stopp för de härskandes krigsplaner och förstörelse av nationerna.⁶ Radikala unga socialdemokrater kunde resa parollen ”Sverige åt svenskarna.” De orden, förklarade en skribent i ungdomsförbundets tidning *Fram*, hade skändligt missbrukats av reaktionära krafter för att dölja rent landsförrådiska syften, men de borde istället sättas upp som målet för den vaknande svenska ungdomen.⁷ Om ”gammal-Sveriges ungdomsfientliga makter” baxades åt sidan och landet återerövrades från storkapitalet skulle möjligheterna vara obegränsade. Sverige var rikt ”blott vi ville behålla miljonerna och ej låta andra taga dem ifrån oss.” Den socialdemokratiska ungdomen måste rycka landet ur utplundrarnas händer så att Sverige kunde inta sin plats i den fredliga kampen mellan ”kulturfolken”.⁸

Detta var åren för arbetarrörelsens genombrott. Ungdomsförbundet växte snabbt. Vid den andra kongressen 1907 räknade det över femtontusen medlemmar mot några hundra fyra år tidigare och tidningen *Frams* upplaga nådde fyrtiotusen exemplar per nummer. Samtidigt växte fackföreningsrörelsen genom strejkstrider, lockouter och vardagsarbete till en landsomfattande kraft med bortåt 180 000 medlemmar.⁹ Det socialdemokratiska partiet tredubblade sina riksdagsplatser och passerade 1906 hundratusen medlemmar. I denna massrörelse nådde ungdomsförbundet stor framgång för sin radikaliserade antimilitarism som kombinerade paroller om avrustning med patriotism. Partikongressen 1908 tog ställning för militär avvärjning och tycktes hålla tillbaka tendensen hos partiledningen att säga ja till den allmänna värnplikten och det militära försvaret.

Vid Andra Internationalens kongress i Stuttgart sensommaren 1907 fastslogs att medlemspartierna med alla lämpliga medel skulle göra vad som stod i deras makt för att motverka

dikten ”Fosterlandskärlek” av H. M.-r *Fram* nr 8, aug 1905, dikten ”Tiggarnas fosterland” av K G Ossian-Nilsson *Fram* nr 9, sept 1905 samt ”Arbetarna och den 6 november. Två nationers högtidsdag” av Z. Höglund *Fram* nr 11, nov 1905

⁵ ”Socialdemokrati och ungsocialism. – Hvar ligger skillnaden” av P[er]. Albin Hansson *Fram* nr 2, febr 1906, s 5

⁶ Denna argumentation genomsyrade snart sagt varenda mer utredande antimilitarisk artikel i *Fram* under kampanjåren, bortsett från det första årets betoning av nationell folkbeväpning. Se exempelvis ”Militären mot folket” av Per Albin [Hansson] *Fram* nr 11, nov 1904, ”En stridsskrift mot kriget – en fredskämpe i vapenrock” av V.R. [Värner Rydén] *Fram* nr 2, febr 1905, ”Vårt förbunds första kongress i Stockholm – Militärfrågan” *Fram* nr 8, augusti 1905 s 5, ”Den heliga armén” av Anton Andersson med ett mer kritiskt perspektiv på partiets inriktning *Fram* nr 2 februari 1906, ”Antimilitarismen” av P[er]. Albin Hansson *Fram* nr 6 juni 1906 s 4f, ”Antimilitaristisk taktik” av P[er]. Albin Hansson *Fram* nr 9 september 1906, ”Några ord om konsekvent antimilitarism” av P. A. H-n. [Per Albin Hansson i en polemik mot Studentföreningen DYG:s försvarsvänliga inriktning, *Fram* nr 1 januari 1907, ”Militarismen” av P. A. H-n. [Per Albin Hansson] samt debatten mellan DYG och SDUF ”Den antimilitaristiska agitationen” av Sigfr. P. Gunnäs och P. A. H-n [Per Albin Hansson] s 6f *Fram* nr 4 april 1907, ”Kan Sverige försvara sig?” av P. A. H-n. [Per Albin Hansson], utgör en anmälan av Fabian Månssons broschyr vars första upplaga trycktes i femtiotusen exemplar *Fram* nr 7 juli 1907, ”Ett folkligt försvarssystem.” av P[er]. Albin Hansson *Fram* nr 10 oktober 1907.

⁷ ”Sverige åt svenskarna.” av Ernst Hallin, *Fram* nr 5 maj 1907 s 6f.

⁸ *ibid*

⁹ Höjdpunkten av LO:s samlade medlemstal före storstrejken 1909 nåddes 1907 med drygt 186 000 medlemmar

militarism och hindra krigsutbrott. Bland exemplen på framgångsrik förbrödring och krigsmotstånd, lyftes särskilt fram ”det eftertryckliga ingripande som *Sverges socialistiska arbetarklass* gjorde, för att avvärja ett anfällskrig mot Norge.”¹⁰

Ungdomsförbundet orienterade sig genom sin nya tidning *Stormklockan* allt närmare de radikalare marxistiska strömningar på kontinenten som vände sig mot varje ”inväxande” i det borgerliga samhället, vare sig det handlade om ”ministersocialism” – alltså att delta i borgerliga regeringar – eller eftergifter i just militärfrågan.

Moder Svea. Teckning av Egil Schwab i Naggen.

Nederlaget i storstrejken 1909 skärpte radikalernas kritik av partiledningens parlamentariska perspektiv som ansågs hota arbetarrörelsen med en ”sömn till döds”.¹¹ Arbetsgivarnas orubb- lighet och den borgerliga världens avståndstagande visade, ansåg de, att klasskampen krävde förberedelser för oundvikliga konfrontationer. Medan ”unghinkarna” och ett antal förbittrade

¹⁰ ”Militarismen och Internationalen” *Fram* nr 10 oktober 1907 (kurs i originalet). Andra exempel utgjordes av de engelska och franska fackföreningarnas fredsarbete efter Fashodakonflikten, de tyska och franska socialdemokraternas krigsmotstånd under Marockokrisen, de österrikiska och italienska socialisternas gemensamma aktion för att hindra ett krig kring Triestefrågan samt de ryska och polska socialisternas försök att utnyttja tsarismens krig till att befria arbetarklassen.

¹¹ Formuleringen utgjorde Zeth Höglunds rubricering av en mot partiledningen kritisk ledarartikel i *Stormklockan* 30 juli 1910 som följdes av ett antal följande artiklar och debattinlägg vilken ledde till en intensiv debatt inom socialdemokratien. Se Tage Lindbom *Den socialdemokratiska ungdomsrörelsen i Sverige* Stockholm 1945 s 154

fack föreningsombud drog slutsatsen att försöka bygga upp en ny, revolutionär facklig landsorganisation, syndikalistiska SAC, valde ungdomsförbundet istället att försöka radikaliserade den befintliga rörelsen. Det socialdemokratiska partiets stora framgångar i riksdagsvalet 1911 tycktes emellertid visa att det var den parlamentariska inriktningen som visade vägen framåt.

Partikongressen 1911 hade med stor majoritet ställt sig bakom Brantings hållning, att socialdemokratin var fredsinriktad och för nedrustning men inte heller nonchalerade yttre militära hot mot nationens oberoende. Samtidigt hade kongressen antagit en resolution från vänsterfalangen om att avvärjning var partiets övergripande mål.¹²

De mest olikartade argument kastades in i debatten. Till de invanda positionerna att försvarsanslagen var bortkastade och aldrig kunde räcka till mot stormakternas rustningar och att militarismen var ett redskap i överhetens händer, tillkom kritik mot själva bedömningen att krigsfaran i Europa ökade. Under ett antal år hade konservativa krafter varnat för Rysslands rustningar och maktspråk. I samband med att upptäcktsresanden Sven Hedins pamflett *Ett varningsord* spreds i miljonupplaga 1912 och en landsomfattande insamling för ett pansarskepp genomfördes, nådde agitationen från det konservativa lägret om krigsfaran stormstyrka.

För vänstern var varningarna ogrundade. Denna ”tvångsföreställning” om växande krigshot måste helt enkelt brytas, ansåg vänstersocialisten Carl Lindhagen.¹³ Samma uppfattning hade Zeth Höglund. Sverige behövde inte frukta något krig, ty inte bara arbetarklassen ställde sig internationellt solidarisk, argumenterade Höglund. Även kapitalet var internationaliserat och överklassen kände mer solidaritet med sina likar i andra länder än med underklassen i eget land, så de nationella gränserna utplånades och krigsriskan minskade ”ned mot nollpunkten.”¹⁴

Skillnaden var stor mot den tyske socialdemokraten Karl Liebnecht som i boken *Militarism och antimilitarism* såg en växande krigsfara som den oundvikliga följden av kapitalism och imperialistiska motsättningar.¹⁵

Antimilitarismen i den socialdemokratiska *Stormklockan* och anarkistiska *Brand* kom under denna period att alltmer likna varandra, i synnerhet efter det socialdemokratiska ungdomsförbundets diskussioner vid kongressen 1912 om militärstrejk mot krigsmobilisering. Men trots likheterna kvarstod skillnaden i synen på nationen. ”Vår kamp”, förklarade Zeth Höglund i broschyren *Det befästa fattighuset* ”gäller just att åt dem, som berövats sitt fosterland eller som aldrig ägt ett fosterland verkligen skapa ett sådant.”¹⁶ Tvärtemot att vara fosterlandsfientlig var denna strävan ”en kamp för fosterlandets och folkets frigörelse, för dess lösande ur de hårdaste band. (...) mot de rika, som röva och hålla på att förstöra land och folk.”¹⁷ Kapitalisterna pinade folket och drev det att emigrera för att istället importera utländska arbetare, de skövlade naturen och lade den under bolagsvälde, de drev brukarna från fädernegårdarna och sålde ut svensk jord till utländska exploatörer. ”Sådan är de rikas kärlek till svensk jord och svensk natur. Sådan är de rikas fosterlandskärlek!”

¹² Yvonne Hirdman *Vi bygger landet. Den svenska arbetarrörelsens historia från Per Götrek till Olof Palme* Stockholm 1988 s 102, Lindbom s 161ff [Texten till denna utomordentliga bok finns på marxistarkivet: [Vi bygger landet](#), fast en stor del av bildmaterialet saknas]

¹³ Carl Lindhagen i artikelserien ”Tal mot militarismen” citeras av Lindbom s 183.

¹⁴ Z. Höglund *Stridsfrågor inom socialdemokratin: Socialdemokratin och försvaret. Skall det militaristiska ofoget ordnas eller avskaffas?* Stockholm 1913 s 24

¹⁵ Karl Liebnecht *Militarism och antimilitarism med särskild hänsyn till den internationella ungdomsrörelsen* Malmö 1908

¹⁶ Höglund, Z, Sköld, Hannes och Ström Fredrik (red) *Det befästa fattighuset – antimilitaristisk och socialistisk handbok* Stockholm 1913 s 125

¹⁷ *ibid* s 126

Den antimilitaristiska patriotismens slut

Det var med första världskrigets utbrott i augusti 1914 som den fosterländska grundtonen i den socialdemokratiska ungdomsrörelsens agitation bröts. Åren före kriget hade visserligen flera artiklar i *Stormklockan* ironiserat över patriotismen och lyft fram ett mer kosmopolitiskt internationalistiskt perspektiv.¹⁸ Men det var under orkanen av officiell patriotism kring krigsförklaringar och mobiliseringar som själva nationstanken blev till en ”krigshetsande folkförförare”.

Den socialdemokratiska gruppen i tyska riksdagen stödde kriget mot Ryssland och deklarerade: ”I farans stund lämnar vi inte fäderneslandet i sticket”.¹⁹ Andra Internationalen bröt samman. I stället för att förenas över gränserna mot kriget ställde de socialdemokratiska partierna in sig i de nationella leden.

När den tyska riksdagen återsamlades i december 1914 efter beslutet om att stödja krigsansträngningarna fyra månader tidigare var en lagerkrans placerad på ledamoten Ludwig Franks tomma plats. Frank hade gått ut som menig soldat omedelbart efter krigsutbrottet och stupat kort därefter. Att den första tyska riksdagsman som föll i världskriget var frivillig, socialdemokrat och därtill jude illustrerade var utvecklingen placerat arbetarrörelsen.²⁰

Världskriget satte punkt för en epok där patriotism och internationalism, försvarsvilja och antimilitarism hölls samman inom ett och samma projekt. Spänningarna som varit inbyggda i arbetarrörelsen sedan början ökade genom kriget. Masskrigets mobilisering av samhällsresurserna lämnade inget utrymme för att ställa sig vid sidan om. Det gällde i synnerhet för nationens största folkrörelse. Att ta konsekvenserna av internationalismen och antimilitarismen hade betytt frontalkonfrontation med det samhällssystem vars resurser mobiliserades i en nationell självupppoffring utan motstycke. Att rätta in sig under nationsfanorna betydde att upptas i den nationella gemenskapen men samtidigt stödja krig mellan de arbetare som arbetarrörelsen hoppats förena. Att kombinera den internationella klasstanken med den nationella försvarsidén var inte möjligt.

Den internationella splittringen av socialdemokratien var en följd av 1914, inte av 1917. Det var kriget och dess konsekvenser för ställningstaganden och lojaliteter som efter hand drev rörelsen åt skilda håll.²¹ Kunde arbetarrörelsen längre hoppas på att successivt vinna samhällsmakten när mobiliseringsorder och krigslagar i ett slag kunde sätta organisationerna ur spel? Ja, kunde socialismen längre, efter folkslaktet vid Sommes och Verdun, förstås som följden av ökande civilisatorisk utveckling? Eller utgjorde den snarare en desperat räddningssaktion för mänskligheten undan civilisationskollaps och barbari?

De olika strömningarna inom arbetarrörelsens vänster, som kom att samlas från 1915 inom den så kalla Zimmerwaldrörelsen mot kriget, närmade sig med olika perspektiv denna typ av frågor, alltifrån pacifistiska krigsvägran till upprorisk proletärbeväpning.

Andra Internationalens kollaps återverkade på den svenska socialdemokratien även om Sverige stod utanför kriget. Hjalmar Brantings borgfredsförklaring till stöd för regeringens neutralitetsdeklaration 1914 hade å ena sidan varit troget fredsinriktad, men utgjorde samtidigt en försäkran om fosterländsk lojalitet i nationens ödesstund. Själva termen borgfred var densamma som formulerats av den tyska socialdemokratien, *bürgerfrieden*. Ändå var dess uttalade syfte att just hålla landet utanför kriget – mot de krafter som tryckte på för ett aktivt deltagande. Några ledande socialdemokrater som förespråkade en ”modig uppslutning” på

¹⁸ Se som exempel ”Nationalismens avdöende” *Stormklockan* nr 11, mars 1909, ”Svältkriget börjar” av Hj. G-n *Stormklockan* nr 21, maj 1909

¹⁹ Citerat efter Edwyn Bevan *German Social Democracy during the War* London 1918 s 21

²⁰ Bevan s 22, Donald L Niewyk *Socialist, Anti-Semite, and Jew : German Social Democracy Confronts the Problem of Anti-Semitism 1918-1933* Baton Rouge 1971 s 43

²¹ Werner Schmidt *Antikommunism och kommunism under det korta nittonhundratalet* Lund 2002 s 87ff

Tysklands sida uteslöts ur partiet 1915.

Antimilitarismen inom den svenska socialdemokratien kom att omformas till misstänksamhet mot den gamla officerskåren och kritik mot nationalistiska stormaktsanspråk. Istället för avrustning krävdes internationell skiljedom, kollektiv säkerhet och internationella avtal om nedrustning. Ensidig kamp mot den svenska militärmakten avfördes efterhand från dagordningen.

Inför storkriget stod den radikala vänstern inledningsvis inte bara maktlös – utan också närmast svarslös. Carl Lindhagens broschyr *Nordisk avrustning*, som hävdade att riskerna för krig var mindre än någonsin, utkom i juli 1914, alltså bara några veckor före krigsutbrottet.²² För det socialdemokratiska ungdomsförbundet och vänstern inom socialdemokratien inleddes en djup omprövning. Nu gällde det, menade många, att återgå till Marx' och Kommunistiska manifestets ord om den fosterlandslösa arbetarklassen. Arbetarklassen skulle inte ta ställning i imperialistiska stormaktskrig. Det gällde istället att göra den internationella klasskänslan djupare, skrev den ledande vänstersocialisten Ture Nerman. Det handlade inte, fortsatte han med adress till "unghinkarna", om att kränka någons kärlek till folkets och landets lycka, utan om att inse att nationalitetsstatiet för arbetarklassen tillhörde det förflutna. Först om arbetarnas fosterland blev hela jorden, deras nation den lidande mänskligheten, nationalkaraktären "den allmänliga broderskärleken" och deras historia "mänsklighetens befrielsekrig", först då skulle arbetarklassen fylla sin uppgift. Socialdemokratien skulle inte bli någon verklig socialdemokrati förrän den "skurit bort nationalismen ur sitt kött" för att "på allvar bli kosmopolitisk."²³

Mellan antimilitarism och proletärmilitarism

Inom det socialdemokratiska vänsterparti som bildades våren 1917 förekom inledningsvis alla de varianter av antimilitarism som existerat inom socialdemokratien och ungsocialismen sedan 1890-talet. Kampen mot krig och militarism var ju den självklara samlingspunkten för den vänster som bröt med den gamla socialdemokratien. Med vänsterns anslutning till den kommunistiska internationalen, Komintern, som bildades 1919 kom vänstersocialisterna successivt och genom splittringar att avlägsna sig från den mer pacifistiska antimilitarismen. Som kommunistiskt parti från 1920 riktades dess antimilitarism vare sig mot staten i allmänhet, som anarkisternas och syndikalisternas, eller mot militärmakt och rustningar i allmänhet, utan mot just den borgerliga statens militärmakt.

En stat i arbetarklassens händer – som man tänkte sig bolsjevikernas Sovjetryssland – var en helt annan sak. I en värld där kapitalistiska stormakter hotade arbetarstaten, måste också arbetarnas stat beväpna sig, införa värnplikt som republiken under den franska revolutionen, bygga upp sig militärt, införa militär disciplin och i sista hand vara beredd på krig. Kommunisterna kunde, som tidigare, agera antimilitarister mot just den borgerliga statens upprustning i ett kapitalistiskt land, men försvarade samtidigt den "proletärmilitarism" som de ansåg stod i arbetarstatens och socialismens tjänst. Denna kluvenhet medförde under mellankrigstiden ständiga konflikter med Moskva och i de egna leden. Den kommunistiska internationals ledning kritiserade gång på gång de svenska kommunisterna för småborgerlig pacifism och illusionsmakeri när dessa i kritiken mot svenska militärutgifter talade om fred och nedrustning.

Men på hemmaplan angreps kommunisterna för att tala med dubbel tunga – om fred och nedrustning för det egna landet samtidigt som man gav sitt stöd åt sovjetisk upprustning. Samma kluvenhet behövde under lång tid inte alls hemsöka ungsocialismen och syndikalismen, som ju principiellt vände sig mot all statsmakt. Den bolsjevikiska "proletärdiktaturen"

²² Det är Lindbom s 183 som gör observationen.

²³ ibid s 9

och partistaten var för dem inget undantag. Militarism i det härskande kommunistpartiets händer ansågs vara lika avskyvärd som i borgerliga staters händer.

Nedrustningsinriktade socialdemokrater, kommunister och syndikalister kunde emellertid stråla samman kring kamp mot höjda militäraanslag och rustningar för att istället verka för internationell arbetarklassaktion mot krigshot och krig. Ja, denna idé från tiden före första världskriget utgjorde länge en förenande referenspunkt för arbetarradikalismen i såväl Sverige som övriga Europa.. Strejker, blockader, massprotester och bojkotter genom arbetarorganisationerna själva, inte militära rustningar och krig – var recepten mot fascismens frammarsch fram till 1935.

Antifascismen

Med Kommunistiska internationalens sjunde världskongress det året bytte den Moskva-ledda rörelsen kurs. Sovjetunionens anslutning till Nationernas Förbund, NF, som man tidigare fördömt som en vakthavare av den ”imperialistiska Versaillesfreden” och Moskvas strävan efter försvarssamarbete med England och Frankrike vände upp och ned på de tidigare perspektiven. När Stalin nu, liksom socialdemokraterna, sökte ”kollektiv säkerhet” inom ramarna för NF, upphörde kommunistpartiernas motstånd mot anslag till ”det borgerliga klassförsvaret”. Det kommunistiska principiella motståndet mot den borgerliga statens militärmakt, underordnades antifascismen och de sovjetiska säkerhetsbehoven. För världens syndikalister, anarkister, vänstersocialister och icke-stalinistiska kommunister skulle antimilitarismen i dess olika tidigare uttryck att bestå ännu en tid.

Under NF:s sanktioner mot Italien på grund av Mussolinis Abessinienkrig 1935 demonstrerade svenska syndikalister och de kommunister som uteslutits ur Komintern, gemensamt mot ”rustningar och sanktionskrig”. ”Ned med vapnen!” och ”Inte en man, inte ett öre till militarismen!” löd deras gamla välkända paroller när de svenska försvarsanslagen höjdes 1936. Inte ens Francos militärkupp och det spanska inbördeskrigets utbrott förändrade inledningsvis den typen av antimilitaristisk agitation från syndikalistiskt och vänstersocialistiskt håll. De fördömdes oupphörligt som pacifister eller förrädare av kommunister och socialdemokrater som menade att mot fascismen måste även militär upprustning understödjas. Tvärtom, blev svaret. Den spanska fascismen var ju en produkt av just den spanska militärmakten – med stöd från italiensk och tysk militarism. De europeiska stater som nu rustade sig militärt gjorde ingenting för att stödja republiken utan förbjöd istället frivilliga att åka till Spanien. Det var ju den spanska arbetarklassens själv, som under anarkosyndikalistisk ledning hade beväpnat sig och slagit tillbaka Franco. Den spanska revolutionens öde avgjordes inte av svenska eller franska försvarsanslag – utan av arbetarnas solidaritet, i form av frivilliga till kampen och strejker med fackliga blockader mot Francos internationella allierade.

På så sätt kunde antimilitaristiska kampanjer ännu gå hand i hand med krav för att understödja den spanska arbetarrevolutionens behov av väpnat försvar. Kommunistpartiets krav ”vapenhjälp åt Spanien!”, blev också en syndikalistisk paroll när kommunistiska, syndikalistiska och vänstersocialistiska arbetare anslöt sig som frivilliga till den antifascistiska kampen. Ändå var det just under den spanska erfarenheten som begravningen av den gamla antimilitarismen inleddes. För de svenska syndikalisterna inleddes den tid som senare sammanfattades med ord som att ”slitningen mellan antimilitarismen och hatet mot nazismen höll på att spränga bröstet på oss.”²⁴

Efter majhändelserna i Barcelona 1937 när anarkosyndikalisterna och vänstersocialistiska POUM undertrycktes av republikanska regeringstrupper under ledning av kommunistpartiet, var det spanska inbördeskriget inte längre främst en revolution utan ett konventionellt krig. Anarkosyndikalistiska CNT deltog i regeringen, arbetarmilisererna hade omvandlats till en

²⁴ Evert Andersson, protokoll fört vid SAC:s tolfte kongress 1946 s 158

reguljär och centraliserad republikansk armé med allmän värnplikt, traditionell officershierarki och en statligt organiserad krigsekonomi. ”Inte en man, inte ett öre!” till statliga krigsmakter kunde nu svårligen kombineras med stöd till den spanska republikens militära kamp.

Med Sovjetunionens angrepp på Finland den 30 november 1939 blev ”Spaniens sak” för syndikalister, socialdemokrater och vänstersocialister, till ”Finlands sak”. Samarbetet mellan Hitler och Stalin och anfallet mot Polen suddade ut eventuella skillnader som syndikalisterna sett mellan diktaturen i Nazityskland och den i Sovjetunionen. Bolsjevikmakten i Ryssland hade för dem ingenting att göra med arbetarklassens makt. Den sovjetiska statsekonomi var inte socialism utan monopoliserad och despotisk statskapitalism – en ”statstotalism” – som liknade fascismen.²⁵ Moskvas internationella politik representerade en rysk imperialism under kamouflage av röda fanor: ”Ryssland är en imperialistisk rovstat, precis som andra imperialistiska rovstater. (...) Ryssland är dessutom den första totalitärstaten, den första diktaturen och mönsterland för såväl den italienska och tyska som spanska och andra diktaturstaters terror och despoti. Den ryska regimen är inrikespolitiskt grundad på en despoti, som långt övergår den gamla tsaristiska despotin.”²⁶

För syndikalisterna och radikala socialdemokrater liksom många vänstersocialister fanns ingen principiell skillnad mellan kampen i Spanien mot fascismen och den i Finland mot den ”röda fascismen”. Stridbara syndikalister och vänstersocialister som solidariserade sig med anarkosyndikalisternas kamp i Spanien, även militärt, kunde inte heller resa parollen ”Inte en man, inte ett öre!” i förhållande till Finlands försvarskamp mot ”sovjetimperialismen”. ”Det socialistiska proletariatet, som måste föra kamp mot all imperialism och all nationalistisk krigspolitik, måste (...) vända sin kamp även mot Sovjetrysslands nuvarande regim i samma grad som mot andra imperialistiska angreppsstater, vare sig de kalla sig demokratiska eller fascistiska”, förklarade SAC:s arbetsutskott i en appell efter det sovjetiska angreppet.²⁷

Men hur skulle denna kamp föras? Syndikalistiska ungdomsförbundet, som hade nära och konkreta erfarenheter av kampen i Spanien utmanade den äldre generationens, ”ung-hinkarnas”, antimilitaristiska hållning.

Rättfärdiga krig

Syndikalistiska ungdomsförbundet manade till stöd för den finska försvarskampen: ”Den syndikalistiska ungdomen kämpar för en total, revolutionär omdaning av samhällsförhållandena. Den vill ett *fritt socialistiskt* samhälle. I kampen för detta stora mål ingår försvaret för varje stycke frihet och självbestämmanderätt. Därför är också det finska folkets kamp mot Stalin-Rysslands överfall ett ur socialistisk synpunkt rättfärdigt krig...”²⁸

”Finlands sak är vår” var ett samlande slagord – från högern, de olika små fascistpartierna och arméledningen till LO och socialdemokratin. Det var bara kommunistpartiet som gick emot den samhälleliga enigheten och reste gamla antimilitaristiska slagord mot ”krigsaktivism”, för neutralitet och mot storsvenskt vapenskrammel. Stod inte nu som under finska inbördeskriget 1918 Mannerheim i ledningen för de vitas Finland mot de röda – som denna gång hade Röda armén till stöd?

Många inom den äldre syndikalistiska generationen tvekade, trots sitt motstånd mot sovjetdiktaturen, inför Finlandsrörelsen. Det blev istället det syndikalistiska ungdomsförbundet och

²⁵ ”På marsch mot statskapitalism och statstotalism”, ledare i *Arbetaren* 15 nov 1939. ”När allt kommer omkring, är Ryssland icke ett socialistiskt land, utan ett kapitalistiskt land. Visserligen icke ett land med privatkapitalism, utan ett land med statskapitalism”, försäkrade *Arbetaren* på ledarplats 13 nov 1939 under rubriken ”Revidera”.

²⁶ ”Nytt land lägges under förödelse”, ledare i *Arbetaren* 1 dec 1939

²⁷ ”Protest”, uttalande från SAC:s arbetsutskott i *Arbetaren* 9 dec 1939

²⁸ ”Mot imperialismen”, uttalande av Syndikalistiska ungdomsförbundet i nr 12, dec 1939

de så kallade Flygsocialisterna som gick från ord till handling på vänstersidan. I sin revolutionära krigsaktivism agiterade de mot ”defaitism” – alltså mot idén om att föredra nederlag – och undfallenhet. Den regering av finska exilkommunister som installerats i östra Finland fördömdes som en junta vilken Stalin ”efter bästa Francomönster låtit tillsätta.”²⁹ Att finska arbetare som ”ärrats i klasstrider” till och med föredrog Vitfinland framför Sovjetunionen visade, menade ungsyndikalisternas månadstidning *Storm*, vad Stalins Sovjet numera stod för. Självva ”kärnan i det finska försvaret” utgjordes inte av Mannerheims reaktionära styrkor utan av ”de klassmedvetna arbetarna” som kämpade för ett ”socialistiskt Finland i förbund med andra socialistiska folk.”³⁰

Detta var i princip samma ståndpunkt som förfäktades av den forne kommunistledaren Nils Flyg.³¹ Flygsocialister och ungsyndikalister som tidigare stridit i Spanien anmälde sig nu som Finlandsfrivilliga. Till dessa hörde Syndikalistiska ungdomsförbundets ordförande Olov Jansson och Socialistiska ungdomsförbundets Yngve Nordfäldt.³²

Att det svenska kommunistpartiet, som sektion av Komintern, kontrollerades av Moskva var en allmän uppfattning i både borgerliga kretsar och i stora delar av svensk arbetarrörelse. Den svenska kommunistpressen ”producerar endast från Moskva importerade grammofonplattor”, kunde syndikalistiska *Arbetaren* uttrycka det.³³ De svenska kommunisterna, ”som ohöjlt uppträtt som agenter för den rovhungriga ryska imperialismen”, måste bekämpas av hela arbetarrörelsen, förklarade SAC i sitt uttalande efter det finska krigsutbrottet.³⁴ Allt samarbete med kommunisterna skulle vara att ”hjälpa de framtida mördarna av vår frihet. Det skulle vara att hjälpa dessa människor till makt över oss, till makt att stoppa oss i fängelser och koncentrationsläger, till makt att skjuta ned oss...”³⁵

”Nazikommunisterna”, en term som flitigt användes också av SAC efter Hitler-Stalinpakten i augusti 1939, måste därför rensas ut ur alla arbetarrörelsens ledande organ och styrelser.³⁶ *Arbetaren* gladdes åt de fackliga utrensningarna av kommunistiska medlemmar, ”de ryska agenterna”.³⁷ Ungsyndikalisterna manade: ”Bolsjevismen bör förintas” och hoppades att arbetarrörelsen på våren 1940 i stort sett hade ”rensat bort lössen ur den röda fanans veck” och att ”kommunisterna hålla på att fullständigt förintas.”³⁸

²⁹ ”Det finska dramat”, ledare av signaturen O.J. d v s Olov Jansson i *Storm* nr 12, dec 1939.

³⁰ *ibid*

³¹ För Flygs socialistpartis inställning till det finska kriget, se Håkan Blomqvist [Gåtan Nils Flyg och nazismen](#). Carlssons Stockholm 1999 s 213ff. En stor del av Kilbomskommunisterna återgick till socialdemokratin 1937-38.

³² Olov Jansson förklarade vid avfärden till Finland i *Storm* nr 3, mars 1940, att han inte, som i Spanien, skulle få samma chans att kämpa direkt för socialismen, däremot att ”försvara möjligheten till en socialistisk utveckling, nämligen arbetarklassens rätt till självständig verksamhet.” Vad gäller Flygsocialisternas Finlandsfrivilliga se Blomqvist 1999 s 216ff

³³ ”På marsch mot statskapitalism och statstotalism”, ledare i *Arbetaren* 15 nov 1939

³⁴ ”Protest”, *Arbetaren* 2 dec 1939

³⁵ ”Front mot bolsjevikerna”, ledare i *Arbetaren* 20 dec 1939

³⁶ I ett uttalande av Stockholms LS i november, ”Kommunisterna äro socialismens fiender”, *Arbetaren* 24 nov 1939, fastslogs att de kommunisterna som understödde Hitler-Stalinpakten måste betraktas som ”socialismens och arbetarrörelsens fiender” och bekämpas ”med de andliga och organisatoriska medel som stå till förfogande”. Alla arbetarrörelsens grenar måste, menade LS, förhindra kommunisternas ”infiltrering (sic) i styrelser och ledande organ”. För ordvalet ”nazikommunisterna” se exempelvis *Arbetaren* 22 nov 1939 ledaren ”Nazikommunismens nya fas”, 7 dec 1939 ledarkommentaren ”Kommunisterna” samt 8 dec 1939 satiren ”Nazikommunismens landvinningar” och ”Moralisk front mot nazikommunismen”.

³⁷ Se exempelvis ”Kommunisterna isoleras inom avdelningarna. Rensningsaktioner igångsatta i Sundsvallsdistriktet” där *Arbetaren* 6 dec 1939 välkomnar utrensningarna av kommunisterna inom Svenska Pappersindustriarbetareförbundets Sundsvallsdistrikt.

³⁸ *Storm* nr 2 och 3, 1940

Motstånd eller neutralitet

Ungsyndikalisterna gick också till angrepp mot samlingsregeringens neutralitetspolitik med dess ingrepp i pressfrihet och opinionsbildning. *Storm* kritiserade dem inom arbetarrörelsen som, i neutralitetens namn, nu krävde en ”andlig indifferens” gentemot Tyskland-Ryssland. ”Den svenske arbetaren är till hela sin läggning anti-fascistisk och denna sin läggning önskar han ej förneka därför att det utbrutit ett nytt världskrig”.³⁹ Det handlade istället om att kräva en ”verklig neutralitet i demokratisk anda”, med udden riktad mot både nazismen och kommunismen. I linje med denna antifascistiska – och antisovjetiska – tolkning av neutralitet proklamerade förbundet en ”motståndets politik” och angrep undfallenhet mot både Tyskland och Sovjetunionen.⁴⁰

Nu kunde konflikten med den traditionella syndikalistiska och ungsocialistiska antimilitarismen inte undvikas. Slitningarna på SAC-kongressen 1938 stegrades till hårda konfrontationer inom centralkommittén 1940 och på kongressen 1942.⁴¹ På SAC-kongressen 1938 hade ungdomsförbundets ordförande Olov Jansson kritiserat ett förslag till uttalande där svaret på det växande krigshotet, på klassiskt vis, sades vara arbetarklassens samling över nationsgränserna för den sociala revolutionen. Jansson förespråkade väpnad kamp mot fascismen men kongressen antog den gamla linjen som gällt under det första världskriget.⁴² Även vid ”unghinkarnas” – sedan 1934 Anarkistiska Propagandaförbundet – rikskonferens sommaren 1938 hade Olov Jansson företrätt Syndikalistiska ungdomsförbundet och förgäves förespråkade väpnad kamp mot fascismen.⁴³

Vid krigsutbrottet i september 1939 deklarerade SAC:s arbetsutskott sitt stöd för neutraliteten och motstånd mot dem som sökte dra Sverige in i kriget.⁴⁴ Ungdomsförbundets kritik mot ”andlig indifferens” och anpassning kom därför snart att riktas också mot SAC, alltmedan *Arbetaren* attackerade ungdomsförbundet via omvägen över Flygsocialisterna. ”Se upp med krigsaktivisterna!” varnade *Arbetaren* och menade att den berättigade vreden över det ryska överfallet på Finland ”framkallat aktivistiska tendenser i vårt land.”⁴⁵ Visserligen hade Finland den svenska arbetarklassens sympati, men arbetarklassen skulle aldrig, menade *Arbetaren*, acceptera att dras med i ett utsiktslöst krig med allt det elände som ett sådant skulle medföra: ”Det är under nuvarande förhållanden nödvändigt att se upp med alla de krafter, som kunna eftersträva landets engagerande i ett krig, även om dessa krafter äro aldrig så renhåriga och välmenande.”⁴⁶

Arbetarklassens beväpnning

När SAC:s centralkommitté möttes 8-10 april 1940 var vinterkriget över och Finland hade tvingats acceptera hårda fredsvillkor. Motsättningen mellan den klassiska ungsocialistiska antimilitarismen och antifascismen exploderade i öppen konfrontation mellan Albert Jensen och Olov Jansson. Medan Jensen anklagade ungdomsförbundets ordförande för att ha slagit in på en militaristisk väg med fascism som yttersta konsekvens, angrep Jansson *Arbetarens* chefredaktör för ynkelig ”feghet” och kapitulationspolitik. Meddelandet, under själva mötet, om att tyska trupper ockuperat Köpenhamn och angripit Norge fick Olov Jansson att förklara att

³⁹ ibid

⁴⁰ För ungsyndikalisternas argumentation se exempelvis ”Undfallenhet en krigsrisk”, ledare av O.J. i *Storm* nr 1, jan 1940 samt referat från CS-möte ”Frammarschen organiseras. Kapitulation – NEJ” i samma nummer.

⁴¹ Karl Molin ”Antimilitarism och antifascism – Svensk syndikalism inför det fascistiska hotet 1935-42” i *Meddelanden från Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek* nr 14-15 1980, sid 62ff

⁴² SAC:s verksamhetsberättelse 1939, SAC:s kongressprotokoll 1938, efter Molin s 65

⁴³ Fernström s 489

⁴⁴ Molin s 65

⁴⁵ ”Se upp med krigsaktivisterna”, ledare i *Arbetaren* 6 dec 1939.

⁴⁶ ibid

frågan inte längre gällde krig eller fred utan krig för eller emot nazismen.⁴⁷

Ändå bekräftade SAC-ledningen med stor majoritet sin gamla linje mot militarism och krig samt för Sveriges fortsatta neutralitet. Men i försvaret av de demokratiska rättigheterna måste fascismen ”bekämpas alltid och allestädes med alla möjliga och ändamålsenliga medel ...”⁴⁸ Tillsammans med en formulering i SAC:s kongressresolution två år tidigare kunde detta egentligen räcka, åtminstone för ungdomsförbundets egen agitation:

”Lika bestämt som syndikalismen avvisar staternas militarism, lika bestämt bejaktar den i princip det arbetande folkets väpnade självförsvar under den sociala revolutionen. Detta försvar måste ställas under producentorganisationernas effektiva kontroll, det reses vid behov både mot in- och utländsk reaktion.”⁴⁹

Det var i *Storms*, konfiskerade, förstamajnummer som ett helt program publicerades för arbetarklassens beväpning mot det akuta fascisthotet. Att någon social revolution inte var i sikte hindrade inte ungdomsförbundet från att placera frågan om arbetarklassens ”väpnade självförsvar” mot ”in- och utländsk reaktion” på bordet.⁵⁰ Lärdomen från Norge med överklassens förräderi och arbetarrörelsens ”skamliga villrådighet” var att arbetarna måste bygga upp egna säkerhetskommittéer för att övervaka nazisterna och ”förrädarelementen” och utrusta sig för en försvarskamp i händelse av kupp.

På varje arbetsplats måste arbetarna gå samman och kräva beväpning av egna styrkor med de ”pålitligaste kamraterna” i ledningen. Även lokala hemvärn måste snabbt organiseras under ledning av de ”pålitligaste kämpar ur våra egna led.” Arbetarrörelsen måste kräva att vapen utdelas till de organiserade arbetarna och till de ”oförvitliga, antinazistiska organisationerna” för att försvara ”demokratins hjärttrakter”, det vill säga allt det som fria folkrörelser byggt upp.⁵¹ Arbetarbeväpningen ställdes inte i direkt motsättning till det statliga försvaret utan snarare som dess komplement eller en form av dubbelmakt.

Detta var en inriktning som anarkosyndikalister, vänstersocialister och trotskister in i det längsta företrätt i det spanska inbördeskriget. Olov Jansson hade själv deltagit i den anarkistiska Durrutti-kolonnen som varit ett föredöme för olika revolutionära riktningar internationellt.⁵² Inspirerade av Durrutti och den spanska erfarenheten utvecklades olika varianter av ”proletära militärprogram”.⁵³ Till skillnad från Kominterns folkfrontsperiod, då de kommunistiska partierna gett sitt stöd åt nationella försvarsbudgetar, handlade Durrutti-linjen om självständig arbetarbeväpning för krig som på olika områden stärkte arbetarklassens positioner och bar fram den sociala revolutionen. Det var en inriktning som längre fram skulle komma att prägla flera av de stora partisanrörelserna i världskrigets Europa, från Grekland och Jugoslavien till Italien och Frankrike – men då under kommunistpartiernas ledning med starka nationalistiska tongångar av den patriotiska typ som Fabian Månsson och unga svenska socialdemokrater propagerat före första världskriget.

⁴⁷ Molin s 65

⁴⁸ SAC CK-protokoll 7–13 april 1939, citerat efter Molin.

⁴⁹ Resolutionen återgavs åter i *Arbetaren* 6 dec 1939 under rubriken ”Syndikalism och krig” i polemiken med *Folkets Dagblad*. I lika hög grad riktades den också till syndikalistungdomen som en påminnelse om rörelsens principiella grundsyn.

⁵⁰ ”Arbetarklassen måste beväpnas!” i *Storm* nr 5 (beslagtaget) samt 5,5 april 1940. Molins artikel från 1980 förbisåg helt detta centrala inslag i ungdomsförbundets hållning, att kräva arbetarklassens självständiga beväpning.

⁵¹ Ibid

⁵² I Olov Janssons artikel i *Meddelanden från Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek* nr 14-15 1980 s 57 återges en del av denna erfarenhet. *Storm* ägnade ett specialnummer, nr 1, nov 1937 åt Durrutti.

⁵³ Se exempelvis det amerikanska trotskistiska Socialist Workers Party's ”Military Politics of the Proletariat” och dess slående likheter med deklarationen i *Storm*. James P. Cannon *The Socialist Workers Party in World War II*, Pathfinder press, New York 1975 s 66ff och s 110ff

Utan att använda benämningen ”revolutionskrig” handlade agitationen i *Storm* om ett sådant perspektiv, minus den upphettade patriotismen.⁵⁴ Ungsyndikalisterna avvisade varje kapitulationspolitik vare sig denna yttrade sig som ”reformistisk undfallenhet eller vad man kallade ’ultrarevolutionär’ likgiltighet för de begränsade friheternas värde.”⁵⁵

I denna kamp kunde man samarbeta med alla som vände sig mot fascismen – i syndikalistisk mening den bruna liksom den röda – och försvarade de fri- och rättigheter det arbetande folket vunnit. Men arbetarklassen var kärntruppen och, till skillnad från den forna kommunistiska folkfrontspolitiken, kunde arbetarorganisationerna aldrig ”avstå från klasskampen och offra sina socialistiska målsättningar.”

Rollklyvningen

Fram till sommaren 1941 då Komintern, när Tyskland angrep Sovjetunionen, åter ställde kampen mot fascismen främst, hörde ungsyndikalisterna till den antifascistiska aktivismens spjutspets i svensk arbetarrörelse. Eftergifter mot Tredje Riket, censur och transportförbud, interneringar och pronazistiska officerare hörde till ständiga måltavlor för agitationen. Men också den egna rörelsens neutralitetspropaganda och dess pacifistiskt hållna antimilitarism. Ja, *Arbetarens* kritik mot ”krigsaktivismen” sågs av ungdomsförbundet som en del av den dominerande pressopinion som, från höger till vänster, krävde anpassning och eftergifter mot Hitlertyskland i neutralitetens namn. ”Begreppet ’krigsaktivism’ har genom vårdslös användning blivit så elastiskt och mångtydigt, att det lätt nog täcker varje motståndsvilja”, menade *Storm*. Genom kampanjen mot aktivismen kunde den ”aggressiva storstaten” försvaga dem som försökte hejda likriktningen och lägga en rökridå, som femtekolonnen och kapitulanterna flyttade fram sina positioner bakom.⁵⁶ Det var farligt och rentav snuskigt, varnade *Storm* med adress SAC och *Arbetaren*, att i något avseende beblanda sig med ”GPU- och Gestapo-pacifisterna”. Dagens verklighet var viktigare än ”årtiondens propagandistiska tradition”.⁵⁷

Ungdomsförbundet uppfattade sig stå för själva kärnan i en revolutionär antimilitarism: att vrida vapnen ur överhetens händer och använda dem för proletariatets självförsvar. För SAC-ledningen kom ungdomsförbundet därmed att bidra till en militarisering och krig som i sig själv ledde till diktatur och en fascistisk utveckling, vare sig denna skedde i ”brun” eller ”röd” riktning. SAC-ledningen knöt i praktiken an till helt dominerande stämningar inom den svenska arbetarvärlden som inte alls önskade bli indragen i världskriget, vare sig på Finlands, Norges eller någon annans sida.⁵⁸ Ungdomsförbundets antifascistiska och antistalinistiska aktivism krävde där emot en revolutionär folkstämning för att nå framgång. Och någon sådan förekom knappast i bredare kretsar under Nazitysklands storhetstid.

Några som snabbt fick uppleva det var Flygsocialisterna vars parti omedelbart bröt samman under Finlandskriget när den gamla medlemskåren av ”antimilitarister” snabbt övergav sina mer stridslystna och yngre partikamrater.⁵⁹ Med bara spillror kvar av veteranerna från 1917 och ett antal unga Finlandsfri-villiga återknöt Flygsocialisterna till de vänsterpatriotiska

⁵⁴ I artikel på artikel propagerade *Storm* perspektivet på arbetarklassens självständiga antifascistiska försvarskamp gentemot undfallenhet, anpassning och kapitulationspolitik. Exempelvis ”Ej neutralitet men klasskamp” av Nisse Lätt i nr 4, april 1940, ”Stärk den inre fronten”, ”Säkerhetskommittéer på varje ort” samt ”Mot kapitulanterna” i nr 5, maj 1940, ”Mot nazismen för friheten” i nr 7, juli 1940, ”Motstånd ej kapitulation” i nr 8, aug 1940, för att nämna några.

⁵⁵ Uttalande ”Kampen mot fascismen” från 4:e förbundskongressen 1939 återgivet i *Storm* nr 5, maj 1939.

⁵⁶ ”Kampanjen mot aktivismen”, ledare av B.H., Bengt Hedin, i *Storm* nr 6, juni 1940. Hedin hade också författat ungdomsförbundets agitationsbroschyr Stalin framför portarna som ”på ett glänsande sätt” sades klargöra syndikalismens syn på den ”Stalin-ryska imperialismen”.

⁵⁷ ibid

⁵⁸ Se sympativågen för Per Albin Hansson från arbetare efter Sveriges nej till den finska regeringens begäran om utökat militärt bistånd i februari 1940. Blomqvist 1999 s 234ff

⁵⁹ I februari 1940 lämnade Albin Ströms vänstersocialister Socialistiska partiet tillsammans med namnkunniga medlemmar som ”amalthemannen” Anton Nilsson och spanienkämpan Evald Höglund. Blomqvist 1999 s 233ff

tongångarna från sekelskiftet. Tillsammans med aktivismen för militärt stöd åt Finland utvecklade de en nationalistisk socialism som efterhand kunde motivera deras övergång till Tredje Rikets sida i världsdrabbningen.

Till skillnad från Flygsocialisterna med sina rötter i den kommunistiska rörelsen, likställde inte ungsyndikalisterna demokratiska kapitalistiska regimer med odemokratiska. Ofta i motsättning till den gamla SAC-generationen med dess avgränsade ekonomiska klasskampsperspektiv, hade ungsyndikalisterna understrukit de lagstiftade demokratiska friheternas vikt mot statlig tvångsmakt. Och även om förbundet vid sin kongress 1942 uttalade sitt stöd åt principerna om nationellt oberoende och alla folks nationella frigörelsekamp, anammade det inte den vänsterpatriotism som tillhört Fabian Månssons unga socialdemokrater fyrtio år tidigare. Det var för arbetarklassens demokratiska och sociala rättigheter, inklusive den nationella självbestämmanderätten, som förbundet var berett att gå ut i krig.

Syndikalisterna anslöt sig aldrig till Finlandskommittén och den nationella Finlandinsamlingen. Ungsyndikalisternas *Storm* vände sig också helt mot att likställa det finska försvarskriget 1939-40 med det senare finsk-tyska angreppet på Sovjetunionen 1941.⁶⁰

SAC-ledningens varningar till ungdomsförbundet om att aktivitet för krigsdeltagande på någondera sidan i ett storkrig kunde ge oväntade allierade bekräftades med Churchills och Roosevelts allians med Sovjetunionen mot Hitlertyskland sensommaren 1941. Då kom kartan över vän och fiende att plötsligt ritas om. Stalin och den ”röda fascismen” befann sig plötsligt på den borgerliga demokratins sida i kampen mot Hitler. Den ”kommunistiska femtekolonnen” och ”Stalins drängar” blev återigen en drivande kraft inom den militanta antifascismen. Även om syndikalisterna inte övergav sitt fördömande av Sovjetstaten som totalitärt och kommunisterna som verktyg i Moskvas händer kom det gemensamma motståndet mot Nazityskland att få betydelse. Ännu i juni 1941 kunde *Storm* på ledarplats gilla att ”stalinisterna här i landet ha blivit ganska kraftigt efterhållna”, senast genom säkerhetspolisens razzia mot particentralen då ett tjugotal kommunister anhölls. Men man beklagade att inte motsvarande razzior genomfördes mot nazisterna.⁶¹

Från sensommaren 1941 stod man på samma sida som kommunisterna alltmedan kriget mot fascismen hade tagits om hand av stormakterna.

Frihetliga revolutionskrig, som det i Spanien, med arbetarmiliser och fabriksokupationer var långt borta när det totala kriget krävde statlig mobilisering av miljonarméer, flygvapen och örlogsflottor. Att rensa ut inhemska fascister, hindra en alltför stark anpassning till Nazityskland men hålla Sverige utanför världskriget blev den överlevnadsstrategi som utgjorde den syndikalistiska rörelsens gemensamma minimum.

Vid ungdomsförbundets kongress 1942 ställdes ”kampen mot femtekolonnen” i centrum, och nu avsågs främst nazister och tyskvänner. Kraven på proletärbeväpning hade upphört, nu gällde det istället den mer eller mindre underjordiska Norgehjälpen. Kongressen krävde ”Full ersättning vid militärtjänst för inkomstbortfall och försenad yrkesutbildning”.

”Äldre kamrater” i SAC och Anarkistiska Propagandaförbundet som ”vuxit upp med och skolats i den ungsocialistiska rörelsen” hade på sin tid, skrev *Storm*, motiverat antimilitarismen utifrån den internationella socialistiska propagandans behov eller av pacifistiska skäl. Men med det direkta fascistiska hotet mot Skandinavien arbetare ansåg ungdomsförbundet att det måste ”be jaka själva försvarsviljan mot det nazi-fascistiska hotet”. Det betydde inte alls att man accepterat militarismen, ”men vår antimilitarism måste motiveras i första hand med utgångspunkt från vår antifascistiska inställning.”⁶² När perspektivet på proletär-

⁶⁰ Se exempelvis ”Vart går Finland” i *Storm* nr 1, jan 1941 och ”Finland i fred – och krig” i *Storm* nr 7, juli 1941

⁶¹ ”Femtekolonnen arbetar”, ledare i *Storm* nr 6, juni 1941

⁶² *ibid*

beväpning inte längre tycktes möjligt kunde försvarsvilja bara betyda deltagande i det svenska militära försvaret – med randanmärkningar mot inkomstbortfall och de inkallades behandling.

För SAC:s del krävdes, vad historikern Karl Molin kallat, en ”rollklyvning” för att kunna förena den traditionella antimilitarismen med det militära försvaret. Frågan om att delta i det svenska försvaret gjordes helt enkelt till ett rent personligt ställningstagande för medlemmarna.⁶³ Därmed behövde SAC varken ta ställning för den militära svenska försvarsmakten eller till paroller om proletärbeväpning. ”Rollklyvningen erbjöd den enda möjligheten att hålla det syndikalistiska idéarvet levande tills en ny tid bröt in”, sammanfattade Molin SAC-ledningens strategi för ”ideologisk övervintring.”⁶⁴

Men när freden slutligen kom var allt förändrat. Inga frihetliga proletära Durrutti-kolonner stod i ledningen för segern över fascismen i Europa. Det var nationalistiska eller kommunist-ledda partisanrörelser som tagit kommando över motståndet och väldiga statliga krigsmaskiner som stod som segrare i öst och väst. Krigsekonomiernas planhushållning och regleringar omvandlades under återuppbyggnaden till begynnande välfärdsstater som i olika grad tillgodosåg kraven från befolkningarna på sociala reformer och bättre levnadsvillkor. I öst säkrade sovjetledningen makten över ”buffertstaterna” som efterhand omvandlades till statsekonomier under kommunistpartiernas diktatur.

När det kalla kriget från 1947 åter kastade om rollfördelningen bland vänner och fiender skulle de svenska syndikalisterna efterhand placera sig inom västlägret. Av motståndet mot ”brun” och ”röd” fascism blev, när nazismen fallit ifrån, en antikommunism så het att SAC under 1950-talet utslöts ur Internationella Arbetarassociationen, den international som så länge samlat den frihetliga vänsterns anarkister och syndikalister.⁶⁵

När SAC i början av 1950-talet vände sig mot krig och militära rustningar var det inte mot den egna överklassen eller staten utan mot ”bolsjevismens aggressivitet med sikte på världsherravälde”, det ”bolsjevistikiska angreppskriget” i Korea eller ”pesten från öster”.⁶⁶ De ”fria folkens fredsrörelse” fick inte, underströks på SAC-kongressen 1950, ”avrusta demokratin”, det vill säga inte alls leda till avrustning.⁶⁷ Att göra motstånd ”mot en utifrån inträngande totalitär makt som hotar den demokratiska samhällsutvecklingen”⁶⁸ hade blivit ledord för 1950-talets svenska syndikalism som trogen allierad på västsidan i det kalla kriget.

Även kommunisterna hade från 1941 gjort sig av med den principiella klass-definierade antimilitaristiska retorik som för en kort period återuppstått under Hitler-Stalinpaktens dagar. Under världskampen mot fascismen bejakades den väpnade kampen, med flammande patriotiska budskap. När det kalla krigets kom vände kommunisterna åter till den gamla antimilitarismens motstånd mot krigshets och rustningar som blev viktiga inslag i 1950-talets fredsrörelse. Principen ”Inte en man, inte ett öre till det borgerliga klassförsvaret!” återupptogs dock aldrig. Partiet spelade emellertid en viktig roll i rörelsen mot svenskt atomvapen som ju riktade sig just mot ”det borgerliga klassförsvarets” militära hjärta. Men fred och nedrustning blev, som hos socialdemokratin och syndikalismen, främst en fråga om internationella avtal för framtiden.

När 1960-talets nya radikala ungdomsrörelser vände sig mot imperialism, terrorbalans och militärslöseri tillhörde den svenska militärmakten en av modernaste, dyraste och mest välutrustade i världen. Så hade den utvecklats under socialdemokratiskt styre för att garantera fred, alliansfrihet och oberoende, låt vara stadigt förankrad på NATOs västsida. Vänster-

⁶³ Molin s 67

⁶⁴ ibid s 68

⁶⁵ Karl Bergkvist, Evert Arvidsson ”SAC 1910-1960. Jubileumsskrift”, Federativs, Stockholm 1960 s 220

⁶⁶ Bergkvist, Arvidsson s 217, 238, 248

⁶⁷ Protokoll fört vid SAC-kongressen 1950 s 64

⁶⁸ Bergkvist, Arvidsson s 220 om 1953 års SAC-kongress

patriotismen hade sedan länge sammansmält med en officiell, demokratiskt föreställd nationalism. Den allmänna värnplikten, så hatad av förra sekelskiftets antimilitarister, ansågs representera folkförsvaret – en slags tämjd och samhällsintegrerad form av ”folket i vapen” – alltmedan svenska politiker visade framfötterna i FN och internationella nedrustningsinitiativ. Arbetarrörelsens olika varianter av antimilitarism hade på olika sätt inlemmats i nya institutioner.

Många av dem som i protest mot det etablerade krigsmilitära komplexet började propagera ”Vägra döda – vägra värnplikt!” och gräva fram gamla paroller om ”Inte en man inte ett öre!” skulle snart öppna luckorna till alla de frågor om pacifism och revolution, klasspolitik och nation, rättfärdiga krig och orättfärdiga som arbetarrörelsens antimilitarism hade brottats med – sedan begynnelsen.